

PREGLED RAZISKOVALNE PROBLEMATIKE PRI ANALIZI SLOVENSkih PREVODOV POLJSKIH KLASIČNIH ROMANOV

AGNIESZKA ZATORSKA

Univerza v Lodžu, Filološka fakulteta, Lodž, Poljska, agnieszka.zatorska@uni.lodz.pl

Sinopsis Cilj prispevka je prikazati izbrane probleme v prevodih poljskih klasičnih romanov v slovenščino. Izpostavljeno je prevajanje poimenovanj realij, pri tem pa so upoštevani primeri metafor in komparacij tako v izvornikih kot v njihovih prevodih. Prispevek želi pokazati, da jezikoslovne analize prevodov vključujejo tudi kontrastivno problematiko, ki izhaja iz sopostavljanja sistemov izvirnega in ciljnega jezika. Poudarjeno je zlasti iskanje ustreznikov, ki temelji na drugačni delitvi leksikalnih polj v izvirnem in ciljnem jeziku. Analiza prevoda zajema vprašanja s področja leksikalne semantike, leksikografije, frazeologije in problematike njenih prevodov. Primerjava tako obsežnih proznih besedil z njihovimi prevodi pa nam ponuja tudi vpogled v kulturne in jezikovne razlike.

Ključne besede:

leksikalna
semantika,
prevajalstvo,
literarno delo,
slovenski jezik,
poljski jezik

AN OVERVIEW OF TRANSLATION ISSUES IN SLOVENIAN TRANSLATIONS OF POLISH CLASSIC NOVELS

AGNIESZKA ZATORSKA

University of Lodz, Faculty of Philology, Lodz, Poland, agnieszka.zatorska@uni.lodz.pl

Abstract The aim of the study is to show some problems observed in Slovenian translations of Polish novels by Henryk Sienkiewicz, Bolesław Prus and Maria Dąbrowska. The analysis comprises names of realia, metaphors and comparisons, and other stylistic means. The paper demonstrates, by a contrastive procedure, that some differences are determined by system dissimilarities. The issues are emphasised of choosing equivalents from different lexical fields in the target language. The translation analysis is devoted to some issues of lexical semantics, lexicography and phraseology. The conducted comparison of original texts and translations reveals some linguistic and cultural differences between both languages and cultures.

Keywords:

lexical semantics,
translation studies,
literary work,
Polish language,
Slovenian language

1 Uvod

Raziskava je povezana z analizo jezikovnih problemov v slovenskih prevodih romanov treh poljskih avtorjev, ki veljajo za klasike poljskega romana: Henryka Sienkiewicza, Bolesława Prusa in Marie Dąbrowske. Rezultati nekaterih raziskav so bili že objavljeni (Zatorska 2019, 2020, 2020a, 2021, 2021a), del predstavljenih vprašanj in ponazarjalno gradivo zanje pa je projekt za prihodnost. Raziskava temelji na šestih obsežnih romanih in njihovih slovenskih prevodih.

Med zgodovinskimi deli Henryka Sienkiewicza sta bili za našo raziskavo izbrani dve – *Potop* (prva izdaja iz leta 1886) in *Pan Wołodyjowski* (1888). Analizirano je bilo tudi gradivo dveh t. i. sodobnih romanov Sienkiewicza: *Bez dogmatu* (1891) in *Rodzina Połanieckich* (1895). Tako zgodovinska kot tudi sodobna dela poljskega dobitnika Nobelove nagrade in njihovi slovenski prevodi so delno že služili kot gradivna osnova mojih (tudi objavljenih) raziskav. Dodatno gradivo za analizo predstavljata dva velika in za poljsko kulturo pomembna romana v slovenskih prevodih: *Lutka* Bolesława Prusa (*Lalka* prva izdaja leta 1890) in *Noči in dnevi* Marije Dąbrowske (*Noce i dnie*, izdano med letoma 1932 in 1934).

1.1 Pomen obravnavanih del za poljsko kulturo

Tadeusz Żabcki, avtor knjige o življenju in delu Henryka Sienkiewicza, je eno od njenih poglavij naslovil *Trilogija – kultno delo* (Żabcki 1998: 91–183). Med tremi deli, ki sestavljajo *Trilogijo*, sem za raziskave slovenskega prevoda izbrala dve – *Potop* in *Pan Wołodyjowski*. Obe deli sta bili ekranizirani – *Potop* Jerzyja Hoffmana (1974), *Pan Wołodyjowski* (1969). Leta 1978 je na podlagi scenarija po Sienkiewiczovem romanu *Rodzina Połanieckich* nastala nadaljevanka o peripetijah Stacha, Marynie in njunih prijateljev (režiral jo je Jan Rybkowski). Med obravnavanimi besedili filmske priredbe ni doživelo le melodramatično, a psihološko drzno (kot diagnoza melanholije, pesimizma in dekadence ob koncu 19. stoletja) delo *Bez dogmatu*.

Lalka Bolesława Prusa velja za edinstveno, klasično in hkrati pionirsko delo – kot znanilec sodobnega romana. O tem romanu je v *Uvodu* v dela Bolesława Prusa Maria Dąbrowska zapisala: »Menim, da je Prusova *Lutka* znotraj naše literature, ki je pri prepričljivih prikazih ljubezni razmeroma uboga, fenomenalno živa in resnična monografija. Pa ne le to: v poljski prozi je to prva velikopotezna romanca, napisana

s silo, strastjo, z osupljivim poznavanjem psihologije čustev, pa vendar moška v Stendhalovem slogu – diskretna, skopa, brez sledu sentimentalnosti« (Dąbrowska 1974: 17; lasten prevod). *Lalka* B. Prusa je bila ekranizirana dvakrat (1968, rež. J. Has; 1977, rež. R. Ber); na podlagi sage *Noce i dni* pa je bil leta 1975 posnet film v režiji Jerzyja Antczaka. Številni izrazi in fraze iz obravnavanih del (predvsem Sienkiewicza) so pomembno prispevali k obogatitvi poljskega jezika s frazami, stavki in krilaticami, ki živijo tako v javnem kot zasebnem prostoru.

2 Tematski in slogovni izzivi obravnavanih romanov za prevajalce ter pri prevodni analizi

Z zgodovinskima romanoma *Potop* (Potop) in *Pan Wołodyjowski* (Mali vitez) je povezana cela paleta stilističnih vprašanj (Zatorska 2019, 2021a). V teh delih lahko opazimo kopičenje jezikovnih sredstev, ki odražajo podobo Poljske 17. stoletja z vso njeno večkulturnostjo in stiki z drugimi narodi. V *Potopu* je pisatelj prikazal vojno s Švedi, v *Panu Wołodyjowskim* pa podobo nekdanjih poljskih vzhodnih ozemelj ter naslikal vojno s Turki in Tatari v drugi polovici 17. stoletja. Zlasti v zadnjem delu se pojavljajo eksotizmi in orientalizmi. Nasploh so v Sienkiewiczevih delih težave pri prevajanju lahko povezane z avtorjevim opisom običajev in kulture, zlasti plemstva (Zatorska 2019). Med obravnavanimi Sienkiewiczevimi romani in njihovimi prevodi sta tudi t. i. sodobna romana *Rodzina Polanieckich* (Rodbina Polaneških) in *Bez dogmatu* (Brez dogme) s pretežno moralno problematiko, dogajalni čas so 80. in 90. leta 19. stoletja (Zatorska 2020, 2020a).

Širšo družbeno panoramo z zgodovinskimi, reflektivnimi in filozofskimi odlomki predstavlja *Lalka* (Lutka) Bolesława Prusa. V romanu opisani dogodki se odvijajo predvsem v okolju velikega mesta (Varšave in Pariza), zato se predstavljeni svet in njegovo besedišče nanašajo na poimenovanja ljudi različnih stanov, njihovo življenje, delo in zabavo.

Družinska saga, »ljudska legenda« *Noce in dnie* (Noči in dnevi) Marije Dąbrowske, roman, objavljen v 30. letih 20. stoletja, z dogajanjem med letoma 1863 in 1914, je pripoved o življenju in delu v pretežno podeželskem okolju. Jezik romana in njegovega prevoda tako vključuje poimenovanja krajev, naprav, kmečkih del in predmetov, povezanih z vsakdanjim življenjem, katerega ritem je upodobila pisateljica. Junaka romana Barbara in Bogumil sta izgubila posest med represijo po

januarski vstaji leta 1863. Pogled epskega pripovedovalca se ustavlja na podrobnostih usode vsakdanjega delovnega življenja – graščine in vasi. Roman *Noč in dnevi* prikazuje pestro paleto individualiziranih in raznolikih podeželskih junakov, kot so kmetje in služabniki, pa tudi poljsko inteligenco in obubožano plemstvo.

3 Cilj raziskave in metodologija

Metodološko se raziskava precej naslanja na monografijo Romana Lewickega o problematiki prevodoslovja, zlasti na njegovo klasifikacijo prevodnih sprememb, tj. odstopov od izvirnika, nastalih v procesu prevajanja (Lewicki 2017). V raziskavi so bile uporabljene tudi ugotovitve Božene Ostromečke-Frańczak (1994, 1996), povezane z jezikoslovnimi analizami slovenskih prevodov poljske literature. Razmišljanje o literarnem prevodu razvija *Nova encyklopedia przekładoznawstwa* (Nova enciklopedija prevajalstva) Urszule Dąbske-Prokop (Dąbska-Prokop 2010) in novi *Słownik polskiej terminologii przekładoznawczej* (Slovar poljske prevajalske terminologije) (Bogucki in drugi 2019).

Cilji raziskave so:

1. podrobna jezikovna in slogovna analiza izvirnika, pri čemer sopostavitev s prevodom omogoča večjo pronicljivost;
2. analiza prevodnih ustreznikov, ki so jih izbrali prevajalci; ugotavljanje pomenskih in strukturnih posledic teh odločitev;
3. (dodatno) opazovanje tako sistemskih možnosti kot tudi slogovnega potenciala obeh proučevanih jezikov, ki se razkriva v analiziranih besedilih.

3.1 Raziskovalni postopek

Temelj raziskave je podrobna analiza, ki temelji na soopostavitvi izvornih besedil in njihovih sestavin s prevodnimi. Ta raziskovalni postopek omogoča zelo podroben vpogled v jezikovno (pomensko, besedno, oblikovno) vsebino izvirnikov in njihovih prevodov. Besedišče je za tak postopek hvaležen material. Metoda, ki se je izkazala za učinkovito, je metoda razvrščanja besedišča v leksikalna polja. V izvedeni raziskavi je uporabljen koncept leksikalnega polja, tj. notranje urejene skupine leksemov (Markowski 2012: 108).

4 Analiza gradiva: izbrana problematika

4.1 Častni, uradniški in poklicni nazivi v obravnavanih prevodih

Pri vprašanju slovenskih prevodov imen oseb, vključno s poklici, službami in častnimi nazivi, velja navesti mnenje Nikolaja Ježa o kulturnih ovirah v umetniškem prevajanju na primeru slovenskega prevoda pesnitve *Pan Tadeusz* Rozke Štefan: »Pri izbiri ustreznikov obstaja jasna težnja po zniževanju socialnega statusa junakov, kar ustreza podeželski resničnosti, ki je blizu slovenski skupnosti« (Jež 2012: 69).

Tovrstno težnjo je v svojih analizah slovenskega prevoda *Noči in dnevov* potrdila Božena Ostromęcka-Fraęczak in opozorila, da je imel France Vodnik pri prevajanju romaneskne sage Marije Dąbrowske težave z izbiro ustreznikov pri poimenovanjih za predstavnike hierarhične strukture vaše skupnosti. Vodnik je tako v prevodu izraze *rządca*, *ekonom* in *administrator* poenotil v en izraz *oskerbnik* (Ostromęcka-Fraęczak 1996: 178).

Težave pri izbiri ustreznikov za častne, uradniške in poklicne nazive potrjujejo tudi moje raziskave slovenskih prevodov poljskih romanov (mdr. Sienkiewicza). Denimo zveza *panna łowczanka* 'logarjeva hči' kot poimenovanje za gospodično Aleksandro v *Potopu* je v prevodu 'hči gozdarja'; tu se zastavlja vprašanje o vsebinskem obsegu samostalnika *logar*. V poljščini je bil *łowczy* namreč v preteklosti lahko častni naziv.

4.2 Imena rastlin in živali

Pregledano gradivo iz Miklavčevega prevoda romana *Rodzina Połanieckich* je razkrilo veliko neskladij med izvornikom in izbranimi ustrezniki, npr. *między sosnami* 'bori' – *med smrekami* (Zatorska 2020a: 113); »v roditeljskem nastopa oblika *bzów i lip* [SII, s. 124], lat. *Syringa vulgaris*, pri Miklavcu pa *brez in lip* [MIII, s. 93]. Ne vemo, ali ni morda v prevodu prišlo do napake z uporabo poimenovanja druge rastline, *breze* – v poljščini *brzoza*, lat. *Betula*« (Zatorska 2020a: 114). Citirani članek navaja tudi mesta, kjer so imena živali nadomeščena s poimenovanji drugih živali, drugih vrst, npr. pri pticah v izvorniku *bocian*, *lelek* in *żuraw* – tu je prevajalec ponekod vse spremenil v *čapljo* (Zatorska 2020a: 115).

4.3 Imena prevoznih sredstev

Leksikalno polje, ki potrjuje prevodne razlike v analiziranih delih, so tudi imena prevoznih sredstev. Slovenski *kočiji* v izvorniku ustreza *dorožka*, npr. *Wziętem dorożce* BD453 – *Vzel sem kočijo* BDs374, pa tudi *powóz*, npr. *Sznur powozów* LI101 – *Vrsta kočij* LU83. V prevodu romana *Noči in dnevi* F. Vodnika leksem *kočija* nadomešča tudi redkejša leksema, kot je npr. *karotka pocztowa: przesiadł się do karetki pocztowej* NocI167 – *sta prestopila v poštno kočijo* NočI166. Tu se leksem *kočija* pojavlja v kolokaciji *poštna kočija*, ki ga je mogoče najti tudi kot ustreznik izrazu *kurierka*, npr. *Kurierka potoczyła się grzmiało* NocI168 – *Poštna kočija je oddrdrala naprej* NočI167. *Kočija* v prevodu *Noči in dnevov* nadomešča celo vrsto voza, ki se imenuje *linijka*, por. *podjechał do cmentarza linijką* NocI133 – *se je pripeljal k pokopališču v kočiji* NočI132. V znameniti sceni, v kateri se Tereza zahvaljuje svaku, ker je voz okrasil z rožami, je pisateljica dvakrat uporabila besedo *kareta*. V prevodu pa: *zaprzężono konie do karety* NocI196 – *a potem so znova zapregli kočijo* NočI196; *że kareta jest pełna bukietów jaśminu* NocI196 – *da je kočija polna jasminovih šopkov* NočI196. Izraz *kareta* s slovenskim ustreznikom *kočija* najdemo še v prevodu *Lutke* B. Prusa, npr. *stare karety* LI142 – *stare kočije* LU117.

Dorožka in *powóz* imata včasih različne prevode, kar dokazuje naslednji citat iz *Lutke* in slovenskega prevoda: *dwa szeregii dorożek i powozów* LI158 – *dve vrsti izvoščkov in kočij* LU131. Zanimiva je tudi distribucija ustreznika *vož*. Nadomešča poljski *wóz*, prim. – *Już mnie wieźli na wozie* NocI137 – *»Zdaj so me peljali na vozu«* NočI136. Lahko pa nadomešča tudi *powóz*, npr. *powóz wysłany po doktora* BD492 – *vož, poslan po zdravnika* BDs409; *by powóz czekał* BD263 – *naj vož počaka* BDs213. V prevodu *Noči in dnevov* leksem *vož* z dodatkom *vož s klopami* nadomešča ime še enega prevoznega sredstva, *furmanke*, npr. *odesłaniem turobińskiej furmanki* NocI166 – *Ko sta bila odpravila vož s klopami v Turobin* NočI165.

4.4 Izrazna sredstva in ekspresivnost v prevodih

Nabor prevodnih problemov ponuja vpogled v izrazna sredstva v izvorniku glede na prevod in v njihove jezikovne funkcije. Izrazita ekspresivna funkcija obravnavanih romanov in različna stopnja njene izvedbe v prevodu je bila opažena že v prejšnjih raziskavah. Posebej številni primeri nevtralizacije ekspresivnosti so izpričani v prevodu posameznih odlomkov *Potopa* (Zatorska 2021a), npr. *że swoją cętkowaną gebę wystąpić!* PI37 'gobcem' – *»svoja umazana usta«* MI40. Zmanjšanje čustvene

zaznamovanosti (izrazite ekspresivnosti) se lahko nanaša tudi na glagolske ustreznike. To ponazarja eden od dialoških odlomkov iz *Potopa*, v katerem so zlasti izjave enega od likov, gospoda Zaglobe, prežete z ekspresivnostjo, npr. *Pamiętam i to, że tak się na pruskim chlebie spaśli* PI201 – »Spominjam se tudi, da so se tako najedli pruskega kruha« MI218. Tu je stilno zaznamovan (slabšalen) glagol *spaść się* 'zrediti se, odebeliti se' prevajalec nadomestil s stilno nevtralnimi *najesti se*.

Tudi v prevodu *Rodbine Polaneških* Petra Miklavca je zaznavna težnja po zamenjavi stilno zaznamovanih izrazov z nevtralnimi, npr. *leb* 'buča': *glava*, por. *zanim sobie w leb strzelił* SII18 – *a preden si je prestrelil glavo* MII262; *łapy* 'tace': *roke*, por. *Tymczasem oddaj mi się w łapy* SI340 – *V tem zaupaj mojim rokam* MII235 (Zatorska 2020a: 121).

4.5 Epitet in druga jezikovna sredstva opisa

Analiza slogovnih sredstev nas usmerja k epitetom. Zopet opazimo, da lahko izbor besede v prevodu ekspresivnost in izrazno silo epitetov oslabi ali popači. Tak mehanizem nastopa pri nadomeščanju izrazito vrednotenjskega pridevnika *potworny* 'pošasten' z *nenaraven*, prim. *wydaje się czymś tak potwornym* BD455 – *dozdeva nekaj nenaravnega* BDs376. Sprememba je lahko tudi nasprotna. To je mogoče videti npr. pri evfemistični *nieładna* 'nelepa', v prevodu pa kar *grda*, npr. *z nieładną, bogatą panną Narecką* NočI18 – *z grdo, a bogato gospodično Narecko* NočI17. Epitet *jedwabne rączki* za nežne roke sinčka Niechcicov pa je npr. preveden z demetaforizacijo (brez primerjave *mebke kot svila*), nevtralizirano; tako je ostal le pridevnik: *jedwabnymi rączkami* NočI114 – *z mebkimi ročicami* NočI113. Epitet kot slogovno jezikovno sredstvo povečuje zlasti čustveni naboj opisa, vendar ga tudi plastificira.

4.5.1 Opis zunanosti junakov v prevodih

O upodabljanju junakov – vključno z orisom njihove zunanosti – pri Sienkiewiczzu je pisala Magdalena Pietrzak (Pietrzak 2004). K individualnim odločitvam prevajalca tu prispeva nekoliko drugačna delitev leksikalnega polja v izvirnem in ciljnim jeziku. Lahko se strinjamo z obstoječimi opažanji, da upodobitve ženskih figur v delih Henryka Sienkiewicza zaznamuje konvencionalizacija (Pietrzak 2004). Prim. npr. naslednjo poved in njen slovenski prevod: *Na twarz Billewiczówny wystąpiły płomienie, a oczy jak gwiazdy jasne utkwiła w Kmicicu* PI222 – *Na lice Bilevičevne je stopila rdečica in svoje kot zvezde jasne oči je vprla v Kmitica* MI241.

Prevajalski ustrezniki za dele telesa so po navadi primerni, včasih poudarek v opisu nekoliko premaknejo. Vendar pa se pojavljajo konteksti, v katerih je prevajalec prvotni pomen povedi spremenil. V odlomku, v katerem oče prime sinčka Petrčka pod pazduho, prevod pravi, da ga je objel okoli pasu, prim. *ojciec, chwytał Piotrusia pod pachy* NocI123 – *oče, je objel Petrčka okoli pasu* NočI122. Rahel pomenski premik je opazen tudi v naslednjih parih povedi: *Pan Tomasz czulej przycisnął ramię Wokulskiego* LI145 – *Gospod Tomaž je pristrčneje stisnil Wokulskemu roko* LU119.

4.5.2 Barve v opisih junakov

Del opisa videza lika je tudi ustrezna barvna paleta. Imena barv, razvrščena glede na barvna polja, pogostost pojavljanja in semantiko opisa zunanosti likov sem že predstavila na podlagi *Rodbine Polaneških* (Zatorska 2021). Barvna karakteristika likov v izvorniku in prevodu kaže določene – čeprav včasih le rahle pomenske ali formalne – razlike. Npr. lase Danielowe v romanu *Noči in dnevi* je pisateljica opisala kot *mimo jej falistych, keruczych, kunsztownie uczesanych splotów* NocI18. France Vodnik je namesto pridevnika *keruczy* 'vranej' izbral osnovni pridevnik barve: *kljub njenim valovitim, črnim, umetno spletenim kitam* NočI17. V izvorniku pisateljica uporablja v poljski kulturi uveljavljeno povezavo med črno barvo in barvo perja črnega vrana oz. krokarja. Ryszard Tokarski (2004) poudarja, da je 'vranja' barva odraz prototipa 'črn kot noč' – pri tem opozarja na ozek obseg uporabe leksema *keruczy* kot opredelitve barve las, perja in živalske dlake. Čeprav ima slovenščina kot sinonim za črno barvo isti leksem, prim. *človek vranjih las* (SSKJ), je prevajalec v analiziranem kontekstu izbral pridevnik *črn*.

V obravnavanem gradivu se ponavljajo situacije, ko je določen leksem prevajalcem povzročal težave. Sem spada denimo izposojenka iz francoščine *brunet*, ki pomeni moškega s črnimi lasmi. Odlomek s težko prevedljivim leksemom *grzywka* ('resice') pa priča tudi o drugačnem razumevanju besede *brunet*, prim. *kostanjevi lasje. mówił brunet z grzywką* LI151 – *je govoril gospod z bujnimi kostanjevimi lasmi* LU125. Pri prevodu ženske oblike *brunetka* »ženska s črnimi lasmi« v opisu iz *Noči in dnevov* gre prav tako za osebo z rjavimi lasmi: *Brunetka, cera brzoskwiniona* NocI151 – *Rjavolaska, imela je kožo ko breskev* NočI150. Tudi odlomka iz *Brez dogme* pričata o tej razliki: *Anielka nie jest jednak brunetką* BD40 – *Vendar Anielka ni rjavolaska* BDs32; *choć na pierwszy rzut oka robi wrażenie brunetki* BD40 – *čeprav na prvi pogled napravlja vtis rjavolaskae* BDs32. Ker se tak prevod leksemov *brunet* in *brunetka* kot oseb z rjav(kast)jimi, rdečimi ali

kostanjevimi lasmi ponavlja v različnih delih, ta denotativni premik kliče po razmisleku. Morda je njegova skrivnost v zgodovini besed *brunet*, *brunetka* v poljščini, ki danes označujejo osebe s črnimi lasmi, vendar pa se izvorno nanašajo na francoski pridevnik *brun* 'rjav'. Presenetljivo, da odlomek iz romana *Rodzina Polanieckich* in Miklavčev prevod izpred skoraj sto dvajsetih let vsebuje stavek, ki ponazarja razumevanje leksema *brunet* v skladu z današnjim poljskim jezikovnim standardom: *A tamten, brunet, krepy – to malarz Świrski* SIII128 – „*A tamle oni črnolasi človek – to je slikar Świrski*” MIII99. Barvna karakteristika junakov vključuje tudi primere posplošitev, ko se pri prevajanju uporabljajo nad- ali podpomenke. Ta pojav opazimo, ko npr. *lazurony* (podpomenko od *niebieski* 'moder') nadomesti s *sinji*: *Jej lazurowe oczy* NocI85 – *Sinje oči* NočI83.

4.6 Frazeološkost zvez in njihov prevod

Razlika med izvirnikom in prevodom je lahko tudi na ravni ustaljenosti in frazeološkosti besednih zvez. Npr. edninski *nos* v slovenskem prevodu nadomestijo množinski *brki*, prim. *i uśmiechnął się pod szpakowatym nosem* LI168 – *in se nasmebnil pod sivkastimi brki* LU139. Prevod lastnosti lika je lahko osiromašen za elemente, razumljive v kulturnem kontekstu izvirnika. Tako je npr. pri opisu učitelja Dąbrowska uporabila vrstni pridevnik *kościuszkowski* v zvezi *kościuszkowski profil*, kar je evfemizem za izraz *prifrknen nos*. Poljski bralec pozna veliko upodobitev zgodovinske osebnosti poveljnika Tadeusza Kościuszka (1746–1817), ki je imel izrazito prifrknen nos – in je kot tak upodobljen tudi na portretih. Prevajalec se je sklicevanju na podobo Kościuszka odrekel, prim. *kawaler z czarnymi oczami i zawiadackim kościuszkowskim profilem* NocI118 – *samec s črnimi očmi in z izzivalnim profilom* NočI117.

4.7 Primerjave in metafore

Izpisane primerjave predstavljajo v analiziranih delih in njihovih prevodih znaten del gradiva. Med njimi najdemo običajne primerjave, ki so prevedene zvesto, kot npr. (oči gospodične Izabele) *zimne jak lód* LI53 – *hladne kot led* LU44, *chciał ją podnieść, ale stała się ciężka jak żwłoki* NocI132 – *Bogumil jo je hotel vzdigniti, a bila je težka ko mrlič* NočI131. Sem spadajo tudi primerjave, ko je v vlogi comparansa žival, ki so pogoste pri Sienkiewiczzu (*jak sarna – kakor srna*), npr. „*Po tych słowach skoczyła znów Basia ku niemu jak sarna* PW166 – *Ob teh besedah je planila Barbka k njemu kakor srna* MV176”

(Zatorska 2019: 334). Med konvencionalnimi primerjavami so tudi take, ki jih kljub ustaljeni obliki zaznamuje določena mera umetniškosti, npr. *magnolie pokryte kwiatem jak śniegiem* BD90 – *magnolije so pokrite s cvetjem kakor s snegom* BDs72; *jasna jak śnieg o wschodzie słońca* BD371 – *svetla kakor sneg ob sončnem vzhodu* BDs304.

Vežna sredstva v primerjavah se navadno ne razlikujejo bistveno. Poleg tipičnih veznikov, tj. *jak* in slov. *kakor*, lahko v združevalni funkciji nastopajo tudi glagolske zveze, kot npr. *wyglądać jak* in slov. *biti podoben*, prim. *Sznur powozów i pstrokaty falujący tłum między Kopernikiem i Zygmuntem wyglądał jak stado ptaków* LI101 – *Vrsta kočij in pisana valujoča množica med Kopernikovim in Sigismundovim spomenikom je bila podobna jati ptic* LU83. Naj opozorimo, da v analiziranih prevodih vse primerjave niso izpeljane v celoti, ponekod se pojavlja redukcija. Odstotnost prevodnega ustreznika je verjetno pogojena s hermetičnostjo poimenovanja, če je to tesno povezano s poljsko kulturo (npr. *jaselka*, 'žive jaslice, navadno s pestro dekoracijo'), prim. *Wszystko to poruszało się gwałtownie, na kształt lalek w jasełkach, krzycząc, klnąc, lamentując*. PI280 – *Vse to se je med kletvami, kričanjem in tarnanjem prerivalo z veliko silo* MI304.

Tudi metafore so v analiziranih besedilih pogoste. Navadno so prevedene zvesto, npr. izbrane metafore iz *Potopa*, prim. *Tam dziewczynka nieboga tak mi do serca przywarła* PII355 – *Tam mi je to uboga dekle tako priraslo k srcu* MII385; podobno velja tudi za ustreznike metafor iz odlomkov *Breż dogme*, npr. *Ach! jak to źródło wzbiera i wzbiera* BD65 (o ljubezni med junakoma romaneskne melodrame) – *Ah! Kako ta studenec vre in vre* BDs52. Pojavlja se tudi za metafore zelo značilna posebitev, prim. *do pokoju panny Izabeli sen jeszcze nie zapukał, odpędzany przez wspomnienia* LI63 – *na vrata gospodične Izabele pa še ni potrkal sen, ker so ga odganjali spomini* LU52.

4.8 Manjšalnice

Funkcija manjšalnic je poleg semantične (oznaka za mlajše ali manjše) povezana s stilno (čustveno) vlogo jezikovnih izrazov (prim. Zatorska 2021a). Raziskave so pokazale, da se pri manjšalnicah, ki so v izvorniku pogoste, v prevodu manjšalnost in s tem stilna zaznamovanost pogosto izgubi. To ne velja zgolj za opise likov in delov telesa, temveč tudi drugo, npr. *krupniczek* : *krupnik* 'vrsta alkoholne pijače', prim. *stary Gąsttwt podpimszy krupniczekiem spać idzie* PI80 – *da je šel stari Gaštvt spat, ko se je bil napil krupnika* MI88; *do stajenki* PI – *v hlev* MI. Ko Kmicic v drugem zvezku Sienkiewiczovega *Potopa* v svoji izpovedi pred kraljem pravi: *tu i owdzie batożkami po*

śniegu pognalo PII356 – *tu pa tam tudi koga z biči* MII385, uporaba manjšalnice *batožek* deluje stilno zaznamovano (ironično). V prevodu *batožkami* ustreza nevtralizirana predložna zveza *z biči*.

5 Prevodne spremembe

5.1 Posplošitev

Zelo pogosta je posplošitev, tj. uporaba poimenovanj s širšim pomenskim obsegom od izvirnih. Posplošitve lahko spremlja pomenski premik, npr. slov. *nož* namesto izvirnega *szytych* 'ostra konica hladnega orožja; špica': *Szytych nam do gardła przyłożyli!* PI201 – *Nož so nam nastavili na grlo!* MI218.

5.2 Konkretizacija

Druga opažena sprememba je konkretizacija – prevod s pomensko ožjim, bolj specializiranim poimenovanjem, npr. v *Rodbini Polaneškib*: »*Tatarak*, lac. *Acorus* (...) v izvirniku je v slovenščino preveden kot *muškat* 'vrsta *tataraka*', čemur ustreza poljski *kalamus*, lac. *Acorus calamus*, slov. *kolmež*, prim. *take samo pachniato kadzidlem, świeżym tatarakiem i wyziewami ludzkimi* [SI21] – *enako je tu debtelo po kadilu, po svežem muškatu in človeški sopari* [MI29]« (Zatorska 2020a: 114).

5.3 Amplifikacija

Tretji opazen tip prevodne spremembe je amplifikacija oz. pojasnilo, dopolnilo k prevajanemu. Ta strategija se zdi upravičena mdr. v prevodu metonimije, ki izraža varšavsko okolje in z njim povezane podrobnosti. Ko je pisal o poti, ki vodi od Zygmuntovega stebra na trgu Plac Zamkowy do spomenika Nikolaja Kopernika pred palačo Pałac Staszica na ulici Krakowskie Przedmieście v Varšavi, je imel avtor *Lutke* v mislih rojake, ki prestolnico poznajo. Zato je uporabil metaforo (metonimijo), s katero je nadomestil dele mesta z imeni oseb, ki jim je v posameznem delu mesta posvečen spomenik, npr. *Sznur powozów i pstrokaty salujący tłum między Kopernikiem i Zygmuntem* LI101. Prevajalec je tu kot pojasnilo dodal samostalnik *spomenik* (kar pomeni amplifikacjo), s tem pa poved postane razumljiva tudi naslovniku, ki turističnih znamenitosti Varšave na pozna: *Vrsta kočij in pisana valujoča množica med Kopernikovim in Sigismundovim spomenikom* LU83.

5.4 Redukcija

Pri redukciji gre za opustitev jezikovnega elementa. V procesu prevajanja se lahko namreč opustijo različni elementi, različni deli izvornega besedila; včasih jih prevajalec za razumevanje sporočila in njegovega bistva razume kot nepomembne, npr. *Rączki w szarych rękawiczkach* NočI127 – *Roke v rokavičkah* NočI126; *jaskrawe chustki dzjencząt* BD246 – *deklíške rute* BDs200.

V analiziranih romanih pa se srečujemo tudi s takšnimi opustitvami delov besedila, ki najbrž niso naključne, niso običajne redukcije, ampak prispevajo k zastavljanju vprašanj: Gre res za redukcijo ali morda že za tabuizacijo? Namerno izogibanje določeni vsebini, prikrivanje, zamolčevanje? Ponazoritev prevodne spremembe, pri kateri je izpuščen pomemben del teksta (s karakterizacijo glavnega junaka Stanisława Wokulskega in njegove zgodbe), je odlomek iz *Lutke* Bolesława Prusa. Pri ključnih besedah, ki se pojavljajo skozi roman, so pomembne rdeče roke Wokulskega. Iz pripovedi lahko izvemo, da je Wokulski dobil ozeblino na rokah v Sibiriji, kjer je bil v izgnanstvu po udeležbi v januarski vstaji leta 1863. Ta zveza se pojavlja v salonskem pogovoru o njem v hiši Łęckih: *robi wrażenie ... – Pnia z czerwonymi rękoma* LI76 – *toda dela vtis ... „Panja z rdečimi rokami”* LU63. V analiziranem slovenskem prevodu je na strani 63 motiv Sibirije in prisilnega dela Wokulskega v Sibiriji (t. i. pokora za mladostno vznesenost) povsem izpuščen: *A czerwone ręce? ... zapytała panna Izabela. – Odmroził je na Syberii – wtrąciła panna Florentyna z akcentem. – Cóż on tam robił? – Pokutował za uniesienia młodości – rzekł pan Tomasz. /.../ – Ach, więc jest i bohaterem! ...* Takoj po *rdečih rokah* sledi mnenje o *milijonih* Wokulskega in da je milijonar, prim. slov. „*Ah, torej ima milijone*”, je ponovila gospodična *Izabela* LU63. Delček »ozeblino v Sibiriji« je carska cenzura iz knjižnih izdaj črtala (Bachórz 2010: 324) in v analiziranem slovenskem prevodu ga prav tako ni. Obstaja domneva, da je slovenski prevajalec uporabil izdajo *Lutke* izpred prve svetovne vojne. To predpostavko o virih prevoda ali drugih razlogih za izpustitev odlomka, povezanega s temo izgnanstva glavnega junaka v Sibiriji, podpira tudi primerjava lepote gospodične Izabele s sibirskimi prostranstvi, prim. *Wpatrzył się lepiej w jej rozmarżone oczy i nie wiadomo skąd przypomniał sobie niezmierny spokój syberyjskich pustyń* LI104 – slov. Ø Tudi ta del je carska cenzura iz knjižnih izdaj odstranila. Ni znano, ali je slovenski prevajalec uporabljal stare, izvirne izdaje izpred prve svetovne vojne ali pa so obstajali kakšni drugi razlogi, da tega dela besedila v prevod ni vključil.

6 Sklep

Je proučevanje tradicionalnih, klasičnih literarnih del in njihovih prevodov kot raziskovalni projekt v 21. stoletju smiselno? Tesen stik z literarnimi besedili visoke umetniške vrednosti, pomembnimi za določeno nacionalno kulturo, je vrednota sam po sebi. Ali se je v sodobnih pogojih jezikovnega razvoja h klasičnim romanom in njihovim prevodom vredno vračati? Segati po delih, v katerih danes lahko številne besede označimo za ozkoknjižne ali zastarele, številni izrazi in njihove zveze pa so današnjemu bralcu nerazumljivi? Menim, da je vredno – iz več razlogov.

Natančna analiza izvirnika in njegovega prevoda namreč omogoča, da odkrijemo jezikovne in slogovne odtenke izvirnika ter si ogledamo učinke prevoda kot rezultata prevajalčevega dela, pa tudi kot izkaz zmožnosti sistema ciljnega jezika. Pregled posameznih leksikalnih okvirov in leksikalnega gradiva, urejenega glede na semantiko, razkriva razlike v repertoarju besed z določenega področja v obeh jezikih. Ogljed slogovnih postopkov v obeh jezikovnih različicah omogoča sledenje spretnosti s slogovnimi sredstvi pri prevajalcu. Tako bralec izvirnika kot bralec prevoda se lahko seznanita z izjemno bogatim in raznolikim leksikalnim gradivom, ki ga uporabljajo avtorji. Spoznavanje umirajočih besed in razširitev besednega zaklada pri prejemnikih je ena izmed utemeljitev moje raziskave. Jezikoslovne analize, ki se osredotočajo na sestavine leksikalnih polj, nam omogočajo, da se spomnimo besed, ki so že zelo redke, izginjajo, so v kulturi in literaturi sicer še ustaljene, a se vse manj uporabljajo. Kot besedje, ki si zasluži skrbno zaščito, štejem besede, ki se uporabljajo za izražanje občutkov in čustev, pa tudi izražanje vrednotenja, poimenovanja značilnosti hkrati z vrednotenjem, prefinjenostjo pri poimenovanju značilnosti, občutkov, in tvorijo sopomenske nize.

Upam, da bo predstavljena gradivna analiza petih del iz 19. stoletja in enega romana iz medvojnega obdobja prispevala k boljšemu poznavanju in zaščiti besed v izginjanju ter hkrati pokazala sistemske in kulturne razloge za nekatere odkrite razlike in prevodne spremembe. In nenazadnje: analiza prevodov tradicionalnih poljskih romanov omogoča, da ugotovimo, kaj je v naši poljski in slovenski kulturni in jezikovni dediščini skupnega in kaj tako drugačnega, da pri prevajanju povzroča težave, hkrati pa ga dela zanimivo. In ustvarja nujnost spoznavanja zgodovinske, geografske in kulturne pogojenosti, ki tako prevajalsko oviro povzroča.

Viri (in uporabljene krajšave)

- Maria DĄBROWSKA, I. 1961, II. 1963: *Noč in dnevi*. Prev. France Vodnik. Ljubljana: Državna založba Slovenije, I. 1961, II. 1963. (tom I – Noč I, tom II – Noč II, tom III – Noč III)
- Maria DĄBROWSKA, 1996: *Noce i dnie*, t. 1–3. Warszawa: Wydawnictwo „Nasza Księgarnia”. (tom I – NocI, tom II – NocII, tom III – NocIII)
- Bolesław PRUS, 1956: *Lalka*. Prev. M. Bregant, opremil V. Makuc. Ljubljana: Državna Založba Slovenije. (LU)
- Bolesław PRUS, 1974: *Lalka*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy. (tom I – LI, tom II – LII)
- Henryk SIENKIEWICZ, 1904: *Rodźbina Polaneških*. Ljubljana: Kleinmayr & Bamberg. (tom I – MI, tom II – MII)
- Henryk SIENKIEWICZ, 1970: *Potop*, t. 1–3. Prev. Rudolf Molè. Ljubljana: Državna Založba Slovenije. (tom I – MI, tom II – MII, tom III – MIII)
- Henryk SIENKIEWICZ, 1974: *Mali vitez*. Prev. M. A. Ljubljana: Državna Založba Slovenije. (MV)
- Henryk SIENKIEWICZ, 1975: *Breż dogme*. Prev. J. Moder. Ljubljana: Državna Založba Slovenije. (BDs)
- Henryk SIENKIEWICZ, 1989: *Potop*, t. 1–3. (tom I – PI, tom II – PII, tom III – PIII)
- Henryk SIENKIEWICZ, 1989: *Pan Wołodyjowski*. Warszawa. (PIW – PW)
- Henryk SIENKIEWICZ, 2015: *Beż dogmatu*. Wrocław: Ossolineum. (BD)
- Henryk SIENKIEWICZ, 2016: *Rodzina Polanieckich*. Kraków: Wydawnictwo Literackie. (tom I – SI, tom II – SII)
- SSKJ²: *Słownik słoweńskega knjižnega jezika*. Druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja. Dostop 1. 4.–1. 5. 2021 na www.fran.si.

Literatura

- Józef BACHÓRZ, 2010: *Spotkania z „Lalką”. Mendel studiów i szkiców o powieści Bolesława Prusa*. Gdańsk: słowo/obraz terytoria.
- Łukasz BOGUCKI, Joanna DYBIEC-GAJER, Maria PIOTROWSKA, Teresa TOMASZKIEWICZ, 2019: *Słownik polskiej terminologii przekładoznawczej*. Kraków: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka.
- Aleksandra CHOMIUK, 2018: Polaniecki i inni. Serialowa przygoda Sienkiewicza z telewizją. *Twórczość Henryka Sienkiewicza a korespondencja sztuk. Seria: Sienkiewicz – nowe odczytania* 7. Ur. T. Budrewicz, A. Rataj, J. Axer, T. Bujnicki (ur. serije). Warszawa: Wydawnictwo DiG – Wydział „Artes Liberales” Uniwersytetu Warszawskiego. 193–209.
- Maria DĄBROWSKA, 1974: Wstęp: Bolesław Prus. *Lalka*. Warszawa: PIW.
- Urszula DĄMBSKA-PROKOP, 2010: *Nova encyklopedia przekładoznawstwa*. Kielce: Wyższa Szkoła Umiejętności im. Stanisława Staszica w Kielcach.
- Nikolaj JEŽ, 2012: Bariery kulturowe w przekładzie artystycznym na przykładzie słoweńskiego przekładu „Pana Tadeusza” Rozki Štefan. *Przekłady Literatur Słowiańskich* 3/1: *Bariery kulturowe w przekładzie artystycznym*. Ur. B. Tokarz. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. 45–62.
- Roman LEWICKI, 2017: *Zagadnienia lingwistyki przekładu*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Andrzej MARKOWSKI, 2012: *Wykłady z leksykologii*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bożena OSTROMĘCKA-FRĄCZAK, 1994: Transformacje translatorskie polskich przydawek na język słoweński (na podstawie przekładu Kroniki wypadków miłosnych T. Konwickiego). *Rozprawy Komisji Językowej ŁTN XXXIX*, 81–87.
- Bożena OSTROMĘCKA-FRĄCZAK, 1996: Polskie realia w słoweńskich tłumaczeniach. *Księga Kaliska. W stulecie urodzin Marii Dąbrowskiej*. Ur. T. Drewnowski, Z. Libera, E. Steczek-Czerniawska. Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. 174–181.
- Bożena OSTROMĘCKA-FRĄCZAK, Tone PRETNAR, 1996: *Słoweńsko-polski słownik. Słownik słoweńsko-polski*. Ljubljana: Državna Založba Slovenije.

- Magdalena PIETRZAK, 2004: *Językowe środki kreowania postaci w twórczości historycznej Henryka Sienkiewicza*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Ryszard TOKARSKI, 2004: *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Agnieszka ZATORSKA, 2019: Z lingwistycznych zagadnień słoweńskiego przekładu „Pana Wołodyjowskiego” Henryka Sienkiewicza. *Henryk Sienkiewicz: Język – Semantyka. Seria: Sienkiewicz – nowe odczytania 9*. Ur. M. Pietrzak, A. Zalewska, J. Axer, T. Bujnicki. Warszawa: Wydawnictwo DiG, Wydział Artes Liberales UW. 315–338.
- Agnieszka ZATORSKA, 2020: Predykaty miłości w Bez dogmatu i Rodzinie Połanieckich Henryka Sienkiewicza. Przekład na język słoweński. *Contributions to the 22nd Annual Scientific Conference of the Association of Slavists (Polyslav) Die Welt der Slaven, Sammelbände*. Ur. E. Gutiérrez Rubio, D. Kruk, I. Palosi T. Speed, Z. Týrová, D. Vashchenko, Wysocka, A. Harrassowitz. Wiesbaden. 346–354.
- Agnieszka ZATORSKA, 2020a: Połanieccy po słoweńsku – wśród przyrody i we wnętrzach. *Semantyka i stylistyka w przekładzie. Rozprawy Komisji Językowej ŁTN LXVIII*, 175–197.
- Agnieszka ZATORSKA, 2021: Obleka perunikove barve: nazwy kolorów w słoweńskim przekładzie powieści „Rodzina Połanieckich” Henryka Sienkiewicza. *Językosłowni zapiski 27/1*, 103–120.
- Agnieszka ZATORSKA, 2021a: O stylistyce i leksyce słów kilka. „Potop” Henryka Sienkiewicza i słoweński przekład Rudolfa Molè. *Roczniki Humanistyczne LXIX/6*, 189–201.
- Tadeusz ŻABSKI, 1998: *Sienkiewicz*. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie.

An Overview of Translation Issues in Slovenian Translations of Polish Classic Novels

The aim of the study is to show some problems observed in Slovenian translations of Polish novels by Henryk Sienkiewicz, Bolesław Prus and Maria Dąbrowska. The analysis comprises names of realia, metaphors and comparisons, as well as other stylistic means. The translation analysis is devoted to some issues of lexical semantics, lexicography and phraseology. The issues are emphasised related to choosing equivalents from different lexical fields in the target language. The choice of equivalent may demonstrate some semantic differences, for example: *Panna łowczanka*, which is the old honorary name from *The Deluge (Potop)* in the Slovenian translation is substituted by *logarjeva hči* “a forest ranger’s daughter”. The problems occur in the translations of some names of colours. There are difficulties with the names *brunet*, *brunetka*, which indicate “a person with black, dark hair.” The data from *Without Dogma (Bez dogmatu)*, *The Doll (Lalka)*, and *Nights and Days (Noce i dnie)* in Slovenian translation comprise different semantic equivalents, such as *Aniela nie jest jednak brunetką* [BD40] – *Vendar Anielka ni rjavolaska* [BDs32] “a person with brown hair”; *mówił brunet z grzywką* [L151] – *je govoril gospod z bujnimi kostanjevimi lasmi* [LU125] “a person with chestnut hair”; *Brunetka* [Noc151] – *»Rjavolaska«* [Noč150] “a woman with brown hair.” Phraseology is sometimes connected with cultural competence. The part of hero description was translated: *kawaler z czarnymi oczami i zawadiackim kościuszkowskim profilem* [Noc118] – *samec s črnimi očmi in z izživajalnim profilom* [Noč117]. In the Slovenian version, the translator put the literal equivalent and left the culturally marked name *kościuszkowski* derived from the name of the Polish and American hero, the historical figure *Kościuszko*. The investigation has allowed us to make a classification and distinguish typical translation transformations, such as generalisation, specification, amplification and omission. The last type, the reduction of the material part in the target language version, may be related to a taboo in the language. We can see that the omissions are probably determined by taboo, and also by censorship in *The Doll (Lalka)* in its Slovenian translation. The parts with the meanings “Siberia, an exile to Siberia” are reduced in the Slovenian version. The conducted comparison of original texts and translations reveals some linguistic and cultural differences between both languages and cultures.